

Kamila Kraszevska*

**ODPOWIEDZIALNOŚĆ ODSZKODOWAWCZA SKARBU PAŃSTWA
NA PODSTAWIE ROZDZIAŁU 58 KODEKSU POSTĘPOWANIA
KARNEGO – GŁOS W DYSKUSJI**

Streszczenie

Artykuł traktuje o odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa na podstawie rozdziału 58 kodeksu postępowania karnego. Celem artykułu jest zabranie głosu w dyskusji nad jego problematyką i przedstawienie wybranych refleksji, dotyczących podstawowych zagadnień związanych z tym postępowaniem, dobranych przez wzgląd na ich znaczenie dla tej procedury.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność Skarbu Państwa, odszkodowanie, postępowanie karne

Wprowadzenie

Instytucja dochodzenia roszczeń odszkodowawczych i o zadośćuczynienie z tytułu niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania, zatrzymania czy zastosowania środków zabezpieczających należy do postępowań po upra-

---

* mgr Kamila Kraszevska, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego; adres e-mail: kamila.kraszevska@outlook.com

womocnieniu się orzeczenia i uregulowana jest w rozdziale 58 kodeksu postępowania karnego¹. Jest to charakterystyczne zagadnienie przez wzgląd na to, że odbiega od podstawowego procesu karnego. Postępowanie odszkodowawcze opiera się na roszczeniach cywilnych, ale jest dochodzone przed sądem karnym, co uwydatnia jego mieszany (karno-cywilny) charakter. Instytucja odpowiedzialności Skarbu Państwa w zakresie niesłuszności skazania i oskarżenia była regulowana już w ustawach karnoprocesowych zarówno państw zaborczych, jak i w okresie II RP i PRL². Z upływem czasu dostosowywano przepisy do istniejących warunków i przeformułowano ją jako odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie, z czasem także za niesłuszne zatrzymanie. Nie zmieniło się to, aż do momentu rozszerzenia zakresu dochodzonych roszczeń zgodnie z nowelizacją z 2013 roku, która obowiązywała od 1 lipca 2015 roku – niestety tylko do 15 kwietnia 2016 roku, w związku z kolejną nowelizacją z 2016 roku, która przywróciła dotychczasowe rozwiązania w tym zakresie. Ponadto umieszczenie w ustawie zasadniczej instytucji odszkodowania za niesłuszne pozbawienie wolności wzmocniło jej charakter gwarancyjny. Nadmienić należy, że regulacje te mają swoje odzwierciedlenie również na arenie międzynarodowej, chociażby w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych³ czy Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴. Przedmiotowe zagadnienie kilka razy było omawiane w doktrynie i niejednokrotnie stało się przedmiotem dyskusji obejmujących wiele aspektów czy też przedmiotem sporu. Pomimo podejmowania owej analizy i wysuwania częstokroć krytycznych wniosków, wiele kwestii pozostało niezmienionych. Przez wzgląd na doniosłość tejszy instytucji, jak i na to, że z tzw. pomyłkami sądowymi wciąż mamy do czynienia, przedmiotowa problematyka wydaje się niezwykle aktualna i warta dalszych rozważań. Dlatego też celem niniejszego artykułu jest przedstawienie najbardziej kluczowych zagadnień i punktów spornych z nią związanych.

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1904 z późn. zm.), dalej: k.p.k.

² Zob. np. ustawa z dnia 16 marca 1892 r. o odszkodowaniu za niewinne zasądzenie (Dz. P. P. I. 64), rozporządzenie z mocą ustawy – Kodeks postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U. RP z 1928 r., nr 33, poz. 313).

³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

Charakter prawny postępowań odszkodowawczych

Karnoprosesowa instytucja odpowiedzialności Skarbu Państwa z rozdziału 58 k.p.k. stanowi *lex specialis* ogólnej zasady odpowiedzialności odszkodowawczej władz publicznych, która jest tłem i fundamentem odpowiedzialności Skarbu Państwa – zagadnienia o szczególnej doniosłości od strony praktycznej. Artykuł 421 k.c.⁵ odsyła wprost do przepisów szczególnych, regulujących odmiennie przesłanki roszczeń odszkodowawczych, przez co mogą zostać wyłączone ogólne zasady odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa i takie przepisy szczególne znajdują się w rozdziale 58 k.p.k. Zatem pomimo charakteru mieszanego (karno-cywilnego) zasady zasądzania odszkodowania i zadośćuczynienia uregulowane są w przepisach karnoproceduralnych, zachowując przy tym szereg odrębności w stosunku do zasad, jakie obowiązywałyby, gdyby dochodzone było na gruncie regulacji prawa cywilnego. Przy czym nie ulega wątpliwości, że postępowanie karne odszkodowawcze prowadzone przez sąd karny na podstawie k.p.k. jest postępowaniem kompensacyjnym, co implikuje zastosowanie odpowiednich przepisów kodeksu cywilnego i kodeksu postępowania cywilnego przy ustalaniu wysokości odszkodowania i zadośćuczynienia⁶. Analizując poglądy doktryny w tym zakresie, należy wskazać na częstokroć powtarzane głosy, rozważające nie tyle umieszczenie tejże procedury w odrębnej ustawie, co skierowanie dochodzenia roszczeń odszkodowawczych na drogę cywilną⁷.

Po pierwsze, dokonując analizy w tym zakresie, odpowiadano na pytanie, czy przedmiotowe postępowanie odszkodowawcze jest ściśle związane z procedurą karną, czy jest postępowaniem odrębnym. Jak wskazuje T. Woźny, podjęcie postępowania odszkodowawczego jako kontynuacji dotychczasowego postępowania jest uzasadnione ciągłością postępowania, ale uznanie postępowania odszkodowawczego jako odrębnego opiera się na koncepcji samodzielności postępowania odszkodowawczego⁸. Z drugiej strony samodzielności tegoż

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 459 ze zm.), dalej k.c.

⁶ Zob. np. P. Cioch, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007.

⁷ Podobnych rozważań dokonali m.in. D. Kala i M. Klubińska w *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu procesowego – analiza trybu i zasad dochodzenia roszczeń (cz. I)*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 1, s. 8 i n.

⁸ T. Woźny, *Charakter prawny postępowania o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 8, s. 63.

postępowania zaprzecza umieszczenie przedmiotowych regulacji w rozdziale dotyczącym postępowań po uprawomocnieniu się orzeczenia. Dodatkowo ściśle powiązanie postępowania odszkodowawczego z dotychczasowym postępowaniem karnym sugerowałoby przyjęcie tych samych stron, czyli oskarżonego i oskarżyciela, co nie jest adekwatne do danego układu procesowego i wiąże się z dodatkowymi przykrościami dla poszkodowanego. Powyższe koncepcje posiadają zwolenników i nie wydaje się, aby któraś z nich została jednoznacznie odrzucona, co ma zasadniczy związek właśnie ze szczególnym charakterem tego postępowania. Najtrafniejsze pozostaje stanowisko, które zajął S. Stachowiak, wskazując, że są to postępowania po uprawomocnieniu się orzeczenia niemieszczące się w schemacie procesu karnego, a zatem „postępowania następcze po uprawomocnieniu się orzeczenia sądowego”⁹.

Po drugie, dawniej istniał spór także co do tego, czy roszczenia odszkodowawcze mają charakter publicznoprawny, czy też może są to normy cywilnoprawne. Obecnie nie jest to kwestionowane, gdyż powszechnie uważa się, że są to unormowania cywilnoprawne, ponieważ celem postępowania nie jest realizacja norm prawa karnego, lecz badanie przesłanek odpowiedzialności Skarbu Państwa i ewentualne zasądzenie odszkodowania¹⁰. Za słusznością wskazanego argumentu przemawia sama charakterystyka przepisów rozdziału 58, gdyż zawarte są tam głównie normy materialnoprawne: podmioty uprawnione, przesłanki roszczeń odszkodowawczych, terminy przedawnienia oraz podstawy regresu Skarbu Państwa. Na podstawie tejże konkluzji pojawiły się głosy zalecające dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tego tytułu w drodze postępowania cywilnego. Podstawowym ku temu argumentem o doniosłości praktycznej jest to, że sąd cywilny jest bardziej wyspecjalizowany w prowadzeniu postępowań odszkodowawczych, oraz to, że orzeka o odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa w odniesieniu do różnych reżimów prawnych. Ponadto podnosi się, że zamieszczenie norm proceduralnych i zawarte w nich odesłanie do kodeksu postępowania cywilnego budzą wątpliwości, kiedy zasadne jest zastosowanie norm cywilnoprocesowych (np. dotyczących kwestii formalnych wniosku, o czym będzie mowa dalej).

O ile powyższe argumenty wydają się słuszne, o tyle nie można zaprzeczyć, że przedmiotowe postępowanie ma charakter mieszany, a nie jedynie cywilny

⁹ S. Stachowiak, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 1, s. 59.

¹⁰ T. Woźny, *op. cit.*, s. 61–62; wyrok SA we Wrocławiu z dnia 23 października 2012 r., sygn. II AKa 295/12, LEX nr 1238662.

(stosowanie norm prawa cywilnego nie wyklucza mieszanego charakteru postępowania odszkodowawczego). Procedura odszkodowawcza w tym przedmiocie opiera się odpowiednio na przepisach postępowania karnego zawartych w kodeksie postępowania karnego, a jedynie w kwestiach w nim nieunormowanych (np. zagadnienie miarkowania wysokości odszkodowania w razie przyczynienia się oskarżonego do wydania orzeczenia) należy stosować przepisy procedury cywilnej, co jednoznacznie wynika chociażby z literalnego brzmienia art. 558 k.p.k. Stąd też należy definitywnie podkreślić nie tylko tradycyjne ugruntowanie przedmiotowego postępowania odszkodowawczego w kodeksie postępowania karnego, ale także ścisłą zależność z pierwotnym postępowaniem karnym, będącym podstawą dla odpowiedzialności Skarbu Państwa. Przyznać jednak należy, że niektórym argumentom nie sposób odmówić racji, trudno jest znaleźć chociażby jeden, który przeważałby za koniecznością *przesunięcia*, przedmiotowych uregulowań na grunt prawa cywilnego, a tym bardziej konstruować ku temu przepisy nowej ustawy.

Przesłanki postępowania odszkodowawczego

Realizacja przedmiotowych roszczeń odszkodowawczych na drodze sądowej jest uzależniona od spełnienia przesłanek materialnoprawnych, które warunkują skuteczność wystąpienia z żądaniem o odszkodowanie za powstałą szkodę i zadośćuczynienie za krzywdę, a także badanych przez sąd w pierwszej kolejności przesłanek formalnych, które decydują o dopuszczalności dochodzenia roszczeń. Do nich należy: zbadanie jurysdykcji krajowej i dopuszczalności drogi sądowej, brak przeszkód procesowych (tj. brak *res iudicata* i *lis pendens*) oraz zbadanie właściwości sądu. Postępowania odszkodowawcze z rozdziału 58 k.p.k. oparte są na karnoprocesowej zasadzie skargowości. W związku z tym najważniejszą przesłanką dochodzenia przedmiotowych roszczeń jest skarga uprawnionego podmiotu wyrażona poprzez złożenie wniosku o odszkodowanie na podstawie art. 554 § 1 k.p.k. Pojęcie użyte przez ustawodawcę, żądanie odszkodowania, niewątpliwie wskazuje na formę wniosku, co też zostało uwydatnione w art. 553a k.p.k., w którym to ustawodawca bezpośrednio używa terminu *wniosek*. Bez względu na użyte nazewnictwo niezrozumiałą kwestią sporną wciąż pozostaje odpowiedź na pytanie: jakie warunki formalne powinien posiadać. Autorzy wskazują na dwie możliwości: powinien odpowiadać cechom formalnym pozwu, co implikuje zastosowanie

przepisów kodeksu postępowania cywilnego – art. 187 k.p.c.¹¹, poprzez odwołanie z art. 558 k.p.k.; albo wystarczy, aby wniosek spełniał wymogi formalne pisma procesowego uregulowanego w przepisach karnych – art. 119 k.p.k.¹² Pojawiły się też tezy podkreślające to, by był to przede wszystkim wniosek zawierający żądanie odszkodowawcze, oraz takie, by spełniał zarówno wymogi pisma procesowego zawarte w art. 119 k.p.k., jak i wymogi pozwu¹³. Biorąc pod uwagę szczególny charakter tego postępowania, należy wysunąć postulat dobrej praktyki konsekwentnego stosowania przepisów procedury karnej. Dlatego też w powyższej sytuacji należałoby konstruować żądanie odszkodowawcze spełniające wymogi formalne pisma procesowego w postępowaniu karnym. Przy czym należy podkreślić, że konstrukcja owego żądania opierająca się na modelu pozwu, nie byłaby błędna, aczkolwiek niewskazana. Po pierwsze dlatego, że stosowanie przepisów procedury cywilnej powinno się odbywać odpowiednio w przypadku nieuregulowania danych kwestii w k.p.k. (zgodnie z brzmieniem art. 558 k.p.k.); a po drugie dlatego, że wystarczające jest spełnienie wymogów formalnych z art. 119 k.p.k., chociażby ze względu na brak konieczności wskazania wysokości dochodzonego roszczenia.

Konsekwentnie do wysuniętego powyżej postulatu wskazać można, że istnieje też kilka aspektów nieregulowanych karnoproceduralnie, ale możliwych do zastosowania w tym przypadku, m.in. zastosowanie instytucji cofnięcia wniosku, stosownie do art. 558 k.p.k. i art. 203 k.p.c.¹⁴

Podsumowując powyższe refleksje, trudno mówić o poważnych uchybieniach w sytuacji braku wskazania rodzajowego pisma wyrażającego żądanie. Nie wydaje się także, by znaczącą i konieczną poprawą na gruncie praktyki byłoby sformułowanie jego wymogów formalnych. Chociaż, jak się okazuje, praktycy zwracają uwagę na problem zaistniałych rozbieżności, czy też niewłaściwego wskazania podmiotu odpowiedzialnego – zobowiązanego, gdzie zamiast Skarbu Państwa wskazywany jest np. konkretny sędzia, funkcjonariusz Policji czy po

¹¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm.).

¹² Zob. T. Woźny, *op. cit.*, s. 64.

¹³ Za koncepcją żądań odszkodowawczych w formie pozwu opowiada się m.in. T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2005, s. 1327, formę wniosku spełniającą warunki formalne pisma procesowego z k.p.k. wskazuje m.in. T. Woźny, *op. cit.*, s. 64 oraz chociażby ze względu na brak konieczności wskazania we wniosku wysokości dochodzonego roszczenia D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, red. D. Świecki, Warszawa 2015, s. 605–606.

¹⁴ P. Cioch, *op. cit.*, s. 133.

prostu sąd. Prawdopodobnie byłyby to zabiegiem niezwykle istotnym dla osób nieposiadających wiedzy prawniczej, niekorzystających z pomocy profesjonalnej przy dochodzeniu tego typu roszczeń i ułatwiłoby to takim uprawnionym poprawne sformułowanie żądania i zawarcie niezbędnych elementów. Przy czym w sytuacji zaistnienia braków formalnych przedmiotowej skargi – żądania, powinno się wezwać do ich usunięcia w trybie art. 120 k.p.k.

Przesłanki skuteczności dochodzenia roszczeń

Skuteczność dochodzenia roszczeń odszkodowawczych jest rozpatrywana w trakcie merytorycznego badania sprawy przez sąd, po pozytywnym rozpatrzeniu przesłanek procesowych. Do warunków ich dopuszczalności zaliczyć należy niesłuszność czy też niewątpliwą niesłuszność. Z całą pewnością niesłuszność nie może być pojmowana subiektywnie jako niesprawiedliwość bądź bezzasadność, bowiem musi mieć to swój materialny wyraz w konkretnym postępowaniu czy wyroku. Tak też np. dla zaistnienia niesłuszności skazania wymagane jest uniewinnienie lub skazanie na łagodniejszą karę (poprzez kasację lub wznowienie postępowania) bądź umorzenie dalszego postępowania po uchyleniu skazującego orzeczenia, wskutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu, a także wykonanie kary w całości lub części oraz powstanie szkody, która jest następstwem pozbawienia wolności. Dla celów niniejszej pracy zbędne jest omawianie tegoż wycinka przedmiotowego zagadnienia, zważywszy na ściśle ugruntowaną analizę doktryny w tym zakresie¹⁵. Jednakże przez wzgląd na ważkość problematyki podstaw dochodzenia przedmiotowych roszczeń należałoby odnieść się do dwóch zagadnień.

Po pierwsze, nie sposób przemilczeć kwestii rozszerzenia podstaw do ubiegania się o odszkodowanie lub zadośćuczynienie na tle nowelizacji z 2013 roku. W związku z nieaktualnością owej problematyki jej analiza wydaje się bezcelowa. Kłopotliwe byłyby omówienie, choć w najwęższym zakresie, tychże zmian ze względu na rozpiętość obszaru badawczego, ale niewątpliwie istotne jest zasygnalizowanie problemu. Mimo wszystko trudno odmówić racji poglądom stanowiącym, że były to zmiany idące w dobrym kierunku, a kolejna nowelizacja z 2016 roku w tym zakresie

¹⁵ Szczegółowej analizie takich zwrotów, jak: *bezzasadność*, *niesłuszność*, czy też sformułowania *kara łagodniejsza*, dokonali (również w odniesieniu do brzmienia przepisów z nowelizacji k.p.k. z 2013 r.) M. Klubińska i D. Kala, w: *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu procesowego – analiza trybu i zasad dochodzenia roszczeń (cz. II)*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 2, s. 55–57, 59–63, czy też w opracowaniu monograficznym np. P. Cioch, *op. cit.*, s. 143–149.

postawiła swoisty krok wstecz. Dyskusje dotyczące owego rozszerzenia odpowiedzialności Skarbu Państwa, jej istoty i zakresu, rozpoczęły się już przed wejściem w życie nowelizacji, a następnie po jej wejściu w życie, poszerzyły się niejednokrotnie o krytyczne uwagi dotyczące niestabilności czy niekonsekwencji w konstrukcji unormowań¹⁶. Trudno jest odmówić racji zawartej w pracach doktryny krytyce dotyczącej efektów owego zabiegu, ale zupełnie niezrozumiałym krokiem ustawodawcy jest zawężenie owego zakresu, zamiast dążenia do wypracowania chociażby bardziej przejrzystych i szczegółowych przesłanek dochodzenia tychże roszczeń.

Po drugie, najwięcej dyskusji w temacie problematyki podstaw roszczeń odszkodowawczych dotyczy regulacji roszczeń z tytułu niesłusznego przedstawienia zarzutów i niesłusznego oskarżenia¹⁷. Wydaje się, że nie wymaga uzasadniania słuszność ich dochodzenia, jeżeli poszkodowani byli w tzw. międzyczasie niewątpliwie niesłusznie tymczasowo aresztowani czy zatrzymani. Jednakże należy rozważyć, co zrobić w sytuacji, gdy wobec niesłusznie podejrzanego czy oskarżonego w danym postępowaniu te środki nie były użyte albo gdy użycie tychże środków nie spełniało przesłanek niewątpliwie niesłuszności. W tym miejscu powstaje pytanie, czy występują w takim przypadku rzeczywiste straty. Nie chodzi tu tylko o podkreślaną przez kilku autorów *stygmatyzację*, ale o występujące w konsekwencji niesłusznych działań organów rzeczywiste straty w postaci szkód i krzywd, jakie poniesie taka osoba. Wydaje się, że odpowiedź na to pytanie jest twierdząca. Dla przykładu, R. Stefański słusznie wskazuje na konsekwencje w postaci utraty nieskazitelnego charakteru wymaganego przy wykonywaniu niektórych zawodów, np. sędziego¹⁸. Dodatkowo przedstawienie zarzutów zamyka drogę zawodową podejrzanemu na gruncie chociażby ustawy o komornikach sądowych i egzekucji¹⁹.

¹⁶ Zob. np. M. Klubińska, D. Kala, *Odszkodowanie... (cz. II)*, s. 63–70; D. Kala, M. Klubińska, *Odszkodowanie... (cz. I)*, s. 15–31; W. Jasiński, *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, wykonanie środka zabezpieczającego oraz niezasadne stosowanie środków przymusu po nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 9, s. 53–78. Bardzo krytycznie stanowisko zajęła m.in. B. Mik w: *O potrzebie dodatkowego, szczególnego unormowania odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie oraz niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nie izolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, s. 50–71.

¹⁷ Dochodzenie roszczeń przed sądem cywilnym byłoby niejako krzywdzące, chociażby przez wzgląd na różnice w zasadach odpowiedzialności.

¹⁸ Zob. szerzej R.A. Stefański, *Odpowiedzialność za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nie izolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, s. 36–47.

¹⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1277).

Rozszerzenie zakresu odpowiedzialności Skarbu Państwa stanowiłoby nie tylko o swoistej ewolucji instytucji odszkodowawczej, ale byłby to też krok w stronę realizacji gwarancji konstytucyjnych (art. 77 Konstytucji RP). Należy wziąć pod uwagę to, że nieizolacyjne środki represji karnej czy też przymusu procesowego mogą być równie dolegliwe, co te izolacyjne. Ponadto dochodzenie roszczeń z ich tytułu, możliwe na drodze procesu cywilnego, byłoby pod wieloma względami (np. charakteru odpowiedzialności Skarbu Państwa na zasadzie winy i ryzyka) niesłusznym rozgraniczeniem i różnicowaniem praw do odszkodowania na podstawie roszczeń w pewnym stopniu sobie podobnym. Można wyrazić nadzieję, że powyższy krótki komentarz, jak i głosy pozostałych autorów staną się przyczynkiem do dalszych działań, mających na celu wypracowanie funkcjonalnych przesłanek odpowiedzialności Skarbu Państwa w tym zakresie. Przy jednoczesnym wskazaniu, że ów zabieg legislacyjny prawdopodobnie stanie się procesem konfrontującym różne wartości, częstokroć podkreślane przez jego zwolenników i przeciwników, jak np. stabilność finansowa Skarbu Państwa, sprawność i efektywność działań organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości czy też siła oddziaływania gwarancji konstytucyjnych na przepisy procedury karnej. Jednakże przez wzgląd na niezaprzeczone prawo poszkodowanych zaryzykować można stwierdzenie konieczności podjęcia dalszych prób rozszerzenia podstaw do odszkodowania zawartych w obecnej regulacji rozdziału 58 k.p.k.

Powracając do rozważań dotyczących pozostałych przesłanek skuteczności dochodzenia roszczeń, wskazać należy, że do przesłanek materialnoprawnych zaliczają się także: brak wyłączenia odpowiedzialności Skarbu Państwa na gruncie art. 553 k.p.k. oraz legitymacja materialna, która wskazuje krąg osób uprawnionych w konkretnej sprawie do dochodzenia przedmiotowych roszczeń odszkodowawczych (legitymacja czynna) oraz legitymacja bierna, którą w tym przypadku posiada jedynie Skarb Państwa. Legitymacja czynna, zgodnie z art. 552. k.p.k., obejmuje przede wszystkim poszkodowanego, który został niefortunnie wskazany jako *oskarżony* i konsekwentnie określany tak przez ustawodawcę. Określenie to spotkało się z ogromną krytyką doktryny²⁰, bowiem słusznie kwestionuje się adekwatność zastosowania nazwy *oskarżony*, skoro w danym momencie nie ma wobec danej osoby aktu oskarżenia. Ponadto może zaistnieć sytuacja, w której miano oskarżonego otrzyma osoba, która oskarżonym nigdy nie była, np. w sytuacji jedynie niewątpliwie niesłusznego zatrzymania. W postępowaniu odszkodowawczym osoba, która jest jego inicjatorem – wnioskodawcą,

²⁰ Zob. m.in. S. Stachowiak, *op. cit.*, s. 64; T. Woźny, *op. cit.*, s. 63, a także wielu innych.

biorąc pod uwagę wspomnianą koncepcję kontynuacji procesu, niejednokrotnie może być postrzegana i określana jako „oskarżony”, chociażby dlatego, że takie sformułowanie jest bezpośrednio użyte przez ustawodawcę w art. 552 k.p.k. (*Oskarżonemu...*). W związku z zaistniałą już szkodą (jaką byłoby np. niesłuszne skazanie) jest to niewskazane, gdyż wiąże się ono z dodatkową krzywdą²¹. Należy podkreślić, że wnioskodawca postępowania odszkodowawczego nie stoi pod zarzutem dokonania czynu zabronionego i postępowanie odszkodowawcze nie toczy się przeciwko niemu. To wnioskodawca je wszczyna i wysuwając roszczenia, staje się stroną czynną. Sformułowanie to nastręcza dodatkowych trudności, chociażby przy ustanowieniu pełnomocnictwa procesowego po stronie wnioskodawcy, który konsekwentnie nazywany przez ustawodawcę *oskarżonym*, powinien mieć w takim przypadku – jako oskarżony – obrońcę a nie pełnomocnika. Oczywiście bezzasadne są też poglądy traktujące wnioskodawcę jako pokrzywdzonego. Dlatego też konsekwentnie popierając poglądy doktryny w tym zakresie, należy ponownie wysunąć postulat zmiany w przepisach rozdziału 58 k.p.k. nazwy uprawnionego podmiotu: a) na *uprawniony* stosownie w art. 552 § 1, art. 553 § 3, art. 553a, art. 556 § 1–2 k.p.k. z jednoczesną zmianą lub jej brakiem w art. 554 § 4 k.p.k., w którym to użyto słowa *wnioskodawca* i w art. 556 § 3 k.p.k., w którym to użyto zwrotu *żądający odszkodowania*; b) bądź na użyte już: *wnioskodawca* lub *żądający odszkodowania*, stosownie zmieniając powyższe przepisy.

Legitymacja czynna²² ponadto obejmuje osoby, którym przysługuje to roszczenie na mocy art. 556 § 1 k.p.k. W przypadku śmierci wnioskodawcy prawo do odszkodowania przysługuje każdej osobie, która utraciła należne jej z mocy ustawy od niego utrzymanie (np. dziecko) lub osobie, której stale dostarczane

²¹ Zob. np. Z. Czeszejko, *Glosa do Postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 20 czerwca 1970 r., sygn. IV KZ 67/70*, „Palestra” 1971, nr 3, s. 72.

²² Ponadto zaznaczyć należy, że dochodzenie roszczeń odszkodowawczych przez uprawnione podmioty, zgodnie z treścią art. 555 k.p.k., jest możliwe w ciągu roku (roczny termin przedawnienia) od decyzji sądowej dającej podstawy do odszkodowania i zadośćuczynienia, np. uprawomocnienia się orzeczenia czy w przypadku zatrzymania – od daty zwolnienia. Jest to słuszny powrót do uregulowań sprzed nowelizacji z 2013 r., porównując oba stany prawne w tym zakresie, można wysunąć następujące wnioski: po pierwsze, na tle wcześniejszych unormowań istniała niepotrzebna rozbieżność w terminach przedawnienia dla samego wnioskodawcy (3 lata) i uprawnionych w przypadku jego śmierci (1 rok/3 lata), po drugie, 1 rok wydaje się wystarczający dla realizacji swoich praw. Zob. chociażby: D. Tarnowska, *Ocena zmian w zakresie roszczeń odszkodowawczych za błędy wymiaru sprawiedliwości (w tym pełnomocnika stron) według nowelizacji z 2013 r. (która zacznie obowiązywać z dniem 1 lipca 2015 r.)*, w: *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B. Bieñkowska, Warszawa 2015, s. 471.

było przez niego utrzymanie (np. konkubent)²³. Nieprzypadkowo jest użyty zwrot *prawo do odszkodowania*, gdyż osobom z kręgu uprawnionych po śmierci wnioskodawcy nie przysługuje zadośćuczynienie, gdyż roszczenie o zadośćuczynienie jest roszczeniem osobistym i wygasa wraz ze śmiercią pierwotnie uprawnionego²⁴. Odchodząc w rozważaniach od analizy prawnodogmatycznej, należałoby odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje konieczność uregulowania jakiejkolwiek rekompensaty (odrębnej od odszkodowania na gruncie art. 556 k.p.k.) dla osób najbliższych wnioskodawcy. Przykładem najbardziej oddającym obraz problemu są rodziny napiętnowane w otaczającym ich środowisku społeczno-kulturowym (np. sąsiedzkim, zawodowym, towarzyskim) za szeroko rozumiane skazanie ich bliskiego, które w konsekwencji okazuje się niesłuszne. Przez dany okres osoby te żyją z piętnem małżonka, dziecka, rodzica itd. szeroko rozumianej osoby skazanej. Bez względu na rodzaj kary (izolacyjnej czy też nie) czy zastosowanego środka wobec danego *sprawcy* skutki takiego działania mogą obciążyć w mniejszym lub większym zakresie również te podmioty. Jednakże bez wglądu na powstałe w związku z tym szkody i krzywdy nie wysunięto dostatecznego argumentu na konieczność dodatkowego uregulowania tak pojętej rekompensaty. Należy zatem wskazać, że ewentualne dochodzenie owych roszczeń powinno nastąpić oddzielnie, na gruncie prawa cywilnego przed sądem cywilnym i nie ma potrzeby konstruowania ku temu oddzielnych przepisów, zwłaszcza w kodeksie postępowania karnego.

Postępowanie odszkodowawcze (lub o zadośćuczynienie)

Sądem właściwym w sprawach z tytułu odszkodowania za niesłuszne skazanie jest, zgodnie z art. 554 § 1 k.p.k., właściwy miejscowo sąd okręgowy, w którym wydano orzeczenie o niesłusznym skazaniu bądź w okręgu, którego sąd rejonowy wydał takie rozstrzygnięcie zgodnie z art. 554 § 1 k.p.k. Należy pokreślić, że możliwa jest właściwość delegacyjna sądu w oparciu o art. 36 i 37 k.p.k., ze względu na *ekonomię procesową, gwarancyjny*, a nie represyjny charakter

²³ Przedmiotowy zakres roszczeń odszkodowawczych wtórnie uprawnionych został omówiony w: B. Nita-Światłowska, *Podmiotowy i przedmiotowy zakres roszczenia odszkodowawczego wynikającego z art. 556 § 1 k.p.k.*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 9, s. 19–22.

²⁴ Dochodzenie roszczeń odszkodowawczych jest możliwe w takiej sytuacji jedynie w odrębnym postępowaniu i bez względu na to, czy pierwotnie uprawniony zmarł przed wszczęciem postępowania odszkodowawczego w przedmiocie jego roszczeń czy w jego trakcie; zob. np. P. Cioch, *op. cit.*, s. 152–153.

postępowania, a ponadto przez wzgląd na *dobro wymiaru sprawiedliwości*²⁵. Zgodnie z obecnie obowiązującym art. 554 § 2 k.p.k. skład orzekający jest jednoosobowy, co wydaje się lepszym rozwiązaniem od stanu obowiązującego nowelizacji z 2013 roku, w którym skład orzekający obejmował jednego sędziego i dwóch ławników – ze względu na wciąż istniejące wątpliwości związane z udziałem i orzekaniem ławników zamiast sędziów zawodowych.

W postępowaniu, pomimo iż przebiega ono przed sądem karnym, występuje kilka odmienności od modelowego postępowania karnego. Po pierwsze, nie występuje oskarżony, ale wnioskodawca, stąd też składa on zeznania, a nie wyjaśnienia. Ze względu na specyficzny charakter postępowania o odszkodowanie, w porównaniu ze sprawami karnymi, których przedmiotem jest rozstrzygnięcie o odpowiedzialności karnej, przebieg rozprawy, jak i sama treść wyroku są inne. Brak w rozdziale 58 przepisów dotyczących przebiegu rozprawy powoduje konieczność odwołania się do pozostałych przepisów k.p.k. normujących rozprawę karną, co w konsekwencji rysuje czteroetapowość rozprawy²⁶. Gdzie pierwszym etapem jest wywołanie sprawy w celu sprawdzenia obecności wszystkich uprawnionych oraz braku przeszkód²⁷, drugim – przewod sądowy, zaczynający się od odczytania żądania wnioskodawcy, w którym to przeprowadzane jest postępowanie dowodowe, trzecim – przemówienia stron z prawem do repliki, ostatnim – wyrokowanie. Postępowanie kończy wydanie wyroku, w którym sąd zasądza odszkodowanie lub oddala wniosek. Uwzględnienie wniosku implikuje zastosowanie w wyroku sformułowania o zasądzeniu od Skarbu Państwa określonej kwoty pieniężnej na rzecz poszkodowanego (w przypadku roszczenia również o zadośćuczynienie, także kwoty zadośćuczynienia), a nieuwzględnienie wniosku implikuje wskazanie w wyroku, czy wniosek jest oddalony w całości, czy w części²⁸. Biorąc pod

²⁵ Chociażby stan zdrowia jednej ze stron. Zob. postanowienie SN z dnia 2 kwietnia 2004 r., sygn. V KO 19/2004, OSNK 2004, nr 668.

²⁶ Zob. np. D. Świecki, *op. cit.*, s. 605–611.

²⁷ Zauważyć należy, że niestawiennictwo prawidłowo zawiadomionego wnioskodawcy nie jest przeszkodą do rozpoznania sprawy w sytuacji, gdy stawił się jego pełnomocnik, o ile wnioskodawca nie złożył wniosku o odroczenie rozprawy z powodu przyczyn uniemożliwiających jego przybycie, chyba że jego nieobecność jest usprawiedliwiona i złożył taki wniosek, to wtedy sąd jest zobowiązany odroczyć rozprawę.

²⁸ W przypadku uprawomocnienia się wyroku orzekającego odszkodowanie z tytułu niesłusznego skazania Skarbowi Państwa przysługuje roszczenie regresowe od tych osób, które swoim bezprawnym działaniem spowodowały np. niesłuszne skazanie, ale jest to możliwe dopiero, gdy nastąpiło naprawienie szkody, czyli wypłacenie odszkodowania. Samo postępowanie w tej sprawie ma już charakter cywilny i może być dochodzone jedynie w trybie postępowania cywilnego.

uwagę doniosłość powyższego postępowania, którego konsekwencją jest orzeczenie o odpowiedzialności Skarbu Państwa, oraz poglądy doktryny w tym zakresie, należy zwrócić uwagę na trzy niezwykle ważne kwestie.

Po pierwsze, w postępowaniu dowodowym dowody na istnienie szkody oraz na wysokość odszkodowania przeprowadzane są z urzędu lub na wniosek uprawnionego. Autorzy wskazują na dwutorowość regulacji, wynikającą z mieszanego charakteru postępowania odszkodowawczego: powołując się na art. 6 k.c. to na wnioskodawcy spoczywa ciężar udowodnienia faktów zawartych w swoim roszczeniu, ale biorąc pod uwagę karnoprocesową zasadę prawdy materialnej, istnieje także obowiązek po stronie sądu do przeprowadzenia dowodów z urzędu. Słusznie przyjęto, że w przedmiotowym postępowaniu, rozstrzygając sporną kwestię rozkładu ciężaru dowodu, należy przede wszystkim wziąć pod uwagę naczelną karnoprocesową zasadę prawdy materialnej, co wynika ze skierowania dochodzenia roszczeń na drogę procesu karnego, a nie cywilnego. Podkreślić jednak należy, że pomimo gwarancji ustawodawcy zapewnienia poszkodowanemu realizacji tejże zasady, w interesie procesowym poszkodowanego jest podjęcie ciężaru dowodu – udowodnienia swojej tezy dowodowej – przede wszystkim pod rygorem jej odrzucenia.

Po drugie, postępowanie odszkodowawcze jest wolne od kosztów sądowych. Reguła ta stanowi też, że nie jest to zależne od wyniku, a więc wnioskodawca „nie musi ich wykładać i nie można ich od niego zasądzać w razie oddalenia żądania”²⁹. Ogromną zaletą jest ustanowienie możliwości zwrotu poniesionych wydatków w związku z ustanowieniem jednego pełnomocnika, z zastrzeżeniem, że roszczenie musi być uwzględnione chociażby w części – co zostało wprowadzone nowelizacją z 2013 roku i słusznie utrzymane przez nowelizację z 2016 roku³⁰.

Po trzecie, analiza danych statystycznych³¹ dotyczących ilości postępowań na podstawie przepisów rozdziału 58 k.p.k., jak i zasądzonych w efekcie kwot odszkodowania i zadośćuczynienia powinna stanowić impuls do rozważenia ewentualności wprowadzenia granic (górných i dolnych) wysokości zasądzanych odszkodowań, na wzór chociażby prawa niemieckiego. Powyższy postulat praw-

²⁹ T. Grzegorzcyk, *op. cit.*, s. 1176.

³⁰ Poprzednie unormowanie nie tylko wywoływało dyskusje, ale też budziło kontrowersje w środowisku prawniczym, było podstawą odmiennych linii orzeczniczych, m.in. dlatego, że wnioskodawca niesłusznie np. skazany nie powinien być dodatkowo obarczany kosztami pełnomocnictwa, słusznie podnosiło się nawet naruszenie zasady sprawiedliwości społecznej.

³¹ Dane statystyczne dostępne są na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości.

dopodobnie ujednoliciłby wysokość dochodzonych roszczeń odszkodowawczych, ale przede wszystkim wykluczył ewentualne dysproporcje³².

Podsumowanie

Niniejszy artykuł jest zestawieniem wybranych refleksji i próbą zabrania głosu w dyskusji na temat odpowiedzialności Skarbu Państwa na podstawie rozdziału 58 k.p.k. Podsumowując powyższe rozważania, należy przedstawić kilka najważniejszych wniosków. Po pierwsze, podkreślając mieszany charakter postępowania odszkodowawczego i jego ugruntowanie w kodeksie postępowania karnego, powinno się wysunąć postulat dobrej praktyki konsekwentnego stosowania przepisów procedury karnej, stosownie do art. 558 k.p.k. Po drugie, należy zauważyć brak dostatecznych argumentów za tym, aby postępowanie odszkodowawcze w tym przedmiocie zostało skierowane na drogę cywilną. Po trzecie, konieczne jest zasygnalizowanie potrzeby wprowadzenia zmian do aktualnych przepisów w obrębie rozdziału 58 k.p.k. Po czwarte, warte rozważenia jest rozszerzenie podstaw dochodzenia roszczeń na pozostałe środki reakcji karnej.

Literatura

- Cioch P., *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007.
- Czeszejko Z., *Glosa do Postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 20 czerwca 1970 r., sygn. IV KZ 67/70*, „Palestra” 1971, nr 3.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2005.
- Jasiński W., *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, wykonanie środka zabezpieczającego oraz niezasadne stosowanie środków przymusu po nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 9.
- Kala D., Kubińska M., *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu procesowego – analiza trybu i zasad dochodzenia roszczeń (cz. I)*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 1.
- Klubińska M., Kala D., *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu procesowego – analiza trybu i zasad dochodzenia roszczeń (cz. II)*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 2.

³² Zaznaczyć należy, że mimo wszystko nie dotyczyłoby to zasądzanych kwot zadośćuczynień, ze względu na indywidualność i niezwykle wysoką ocenność doznanych krzywd. Na powyższe zwróciła już uwagę chociażby D. Tarnowska, *op. cit.*, s. 473.

- Mik B., *O potrzebie dodatkowego, szczególnego unormowania odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie oraz niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12.
- Nita-Światłowska B., *Podmiotowy i przedmiotowy zakres roszczenia odszkodowawczego wynikającego z art. 556 § 1 k.p.k.*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 9.
- Postanowienie SN z dnia 2 kwietnia 2004 r., sygn. V KO 19/2004, OSNK 2004, nr 668.
- Stachowiak S., *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 1.
- Stefański R., *Odpowiedzialność za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12.
- Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, red. D. Świecki, Warszawa 2015.
- Tarnowska D., *Ocena zmian w zakresie roszczeń odszkodowawczych za błędy wymiaru sprawiedliwości (w tym pełnomocnika stron) według nowelizacji z 2013 r. (która zacznie obowiązywać z dniem 1 lipca 2015 r.)*, w: *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, B. Bieńkowska, Warszawa 2015.
- Woźny T., *Charakter prawny postępowania o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 8.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1822 ze zm.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 459 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1904 ze zm.

Orzecznictwo

- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 23 października 2012 r., sygn. II AKa 295/12, LEX nr 1238662.

**LIABILITY FOR DAMAGES OF THE STATE TREASURY UNDER
THE REGULATIONS OF THE POLISH CODE OF CRIMINAL PROCEDURE
– OPINION IN THE DISCUSSION**

Summary

This article analyses liability for damages of the State Treasury under regulations of the Code of Criminal Procedure. The Author presents and takes part in the discussion about selected reflections and opinions, primarily focused on the main issues of the compensations proceedings.

Keywords: liability for damages of the State Treasury, compensation, criminal procedure